

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta

Mgr. Jan Kafka

**Církevní politika KSČ a státu v severovýchodních Čechách v letech
1948-1960**

**Religious Policy of the Communist Party and the State in North-
East Bohemia in years 1948-1960**

Autoreferát disertační práce

Praha 2016

Úvod

Výzkum vztahů mezi církvemi a státem v období komunistického režimu za posledních 25 let urazil poměrně velký kus cesty. Zájemce o tuto problematiku má k dispozici hojnou literaturu. Jedná se v první řadě o dnes již klasické a často citované práce Karla Kaplana či Jaroslava Cuhry. Inspirativní jsou také práce slovenských autorů (Jan Pešek, Michal Barnovský aj.), třebaže se zaměřují především na situaci slovenských církví.

Většina prací se soustřeďuje na římskokatolickou církev. Jsou to například faktograficky cenné publikace Václava Vaško, které vycházejí jak z bohatých životních zkušeností autora s komunistickou perzekucí, tak ze svědomité a dlouholeté badatelské práce. Syntéza Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše nejen shrnuje dosavadní stav poznání, ale nabízí také nové pohledy na poválečné dějiny katolicismu. Cenné práce existují i k jednotlivým problémům. Perzekuci řeholních řádů se věnuje Vojtěch Vlček. Dějiny teologické fakulty a životopisy některých originálních katolických myslitelů publikoval Vojtěch Novotný. Spolupráci kněží s StB a dalším tématům se věnuje jedno z čísel revue pro teologii a duchovní život *Salve*. Postavení katolické církve po roce 1948 staví do širšího kontextu celkové sekularizace české společnosti podnětné studie Tomáše Petráčka.

Mnohem méně zatím pokročil výzkum v případě nekatolických církví. Pro poznání dějin Církve československé jsou stěžejní především práce Jaroslava Hrdličky, který na pozadí životopisů patriarchů Františka Kováře a Miroslava Nováka líčí peripetie poválečného vývoje této kdysi nejpočetnější nekatolické církve. Především perzekuci členů a duchovních této církve se věnuje archivář pražské diecéze Martin Jindra. Na evangelické straně se zatím větší pozornosti dostalo především osobnosti J. L. Hromádky, nicméně studie Ondřeje Matějky je příslibem, že i k této církvi se dočkáme nových prací. Díky monografii Pavla Marka a Volodymyra Burehy máme zmapovány spletité děje v pravoslavné církvi na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Z ostatních prací k nekatolickým církvím stojí za zmínku například publikovaná disertace Jiřího Piškuly k dějinám adventistů nebo zdařilá diplomová práce Tomáše Hemzy k problematice zakázaných sekt.

Mezi regionálními pracemi je téma poválečných církevních dějin zatím spíše ojedinělé. Ke královéhradecké diecézi publikoval několik příspěvků například biskupský knihovník Petr Adam. Osudy biskupa Píchy po roce 1948 zpracoval biskupský archivář Martin Rechterik v dosud nepublikovaném referátu, jenž vycházel především z písemností zmocněnce, doplněný o poznatky z biskupského archivu. V roce 2014 vyšla k výročí královéhradecké diecéze výpravná publikace Jany Croý, která zachycuje též působení Mořice Píchy v čele diecéze. Můžeme ocenit, že k období po roce 1948 přináší některé dosud málo známé skutečnosti (snaha o povýšení kněžského učiliště na teologickou fakultu, hledání vhodného kandidáta na světícího biskupa aj.). Vyznění portrétu biskupa Píchy má však k objektivnímu a nezaujatému pohledu velmi daleko. Autorka zdůrazňuje výhradně kladné rysy biskupovy osobnosti. Mlčí o velmi sporných rozhodnutích biskupa Píchy z přelomu let 1950 a 1951, kterými fakticky narušil dosavadní jednotu biskupského sboru (jedná se zejména o obrat v otázce studia bohoslovců a složení slibu věrnosti). Stejně tak není ani náznakem připomenut podstatný rys jeho osobnosti, totiž velmi autoritativní vztah k duchovním.

Téma poválečných církevních dějin je dále zastoupeno v drobných medailonech katolických duchovních a diplomových či bakalářských pracích, které zpracovávají obvykle dějiny konkrétní farnosti či kláštera. Memoárová literatura je spjata zejména s biskupem Karlem Otčenáškem, který kromě knižního vydání rozhovoru s Bohumilem Svobodou inspiroval vznik ojedinělé sbírky vzpomínek duchovních a věřících, jež vyšla v několika svazcích pod názvem *Kamínky*.

Většinu prací na téma církevních dějin dosud psali a píší obvykle členové těchto církví. Nelze se divit, že mnozí z nich se pohybují v bezpečném rámci zlý režim – pronásledovaná církev, intuitivně či záměrně se vyhýbají nepříjemným otázkám a jejich práce tím získávají jistý

apologetický nádech. Existují ovšem autoři, kteří tento rámec velmi výrazně překračují. Za všechny můžeme jmenovat historika Jiřího Hanuše. Ten na příkladu katolické církve ukazuje množství vnitrocírkevních proudů, které se odlišným způsobem vyrovnávaly s postavením církve v komunistickém státě. Na problematičnost mnohých představ o pronásledování katolické církve poukázal také historik teologie Vojtěch Novotný. Na vědeckém kolokviu v roce 2009, které bylo věnováno právě perzekuci církví, vyzdvihl několik zajímavých souvislostí. Součástí státního a stranického aparátu, který vystupoval proti církvím, nebyli jen zarytí ateisté, ale i lidé, kteří se sami považovali za křesťany. Dále Novotný problematizuje přesvědčení, že vina je jednoznačně pouze na straně pronásledovatelů. V této souvislosti cituje výrok dominikána Silvestra Braita: „Komunisté jsou živým svědomím křesťanů, že totiž byli špatnými křesťany.“ Odmítavá reakce některých účastníků kolokvia na Novotného teze ukazuje, že církevní prostředí ještě není na podobnou reflexi minulosti zcela připraveno.

Cíle a metodika bádání

Jak je z předešlého zřejmé, dosavadní práce se zabývají církevní politikou komunistického režimu zejména na celostátní úrovni. Přinášíjí souhrnný pohled na problematiku, všímají si hlavních aktérů (biskupů, politiků). Cílem této práce bylo posoudit, jak se tato politika projevovala v „terénu“, v jednotlivých okresech a farnostech, jaké metody a formy zde státní moc používala. Hodlal jsem se zaměřit na instituce a jednotlivé aktéry, kteří byli na uskutečňování této politiky zainteresováni. Zajímalo mne, jak na státní politiku reagovaly jednotlivé církve a které faktory nejčastěji ovlivňovaly výsledky a efektivitu církevní politiky.

Jako přiměřené ke stanoveným cílům práce se ukázalo vybrat oblast v rozsahu několika okresů, což umožnilo jak poměrně podrobný vhled od situace v jednotlivých církevně-organizačních jednotkách, tak určité zobecnění a srovnání. Tento region jsem vymezil jako severovýchodní část královéhradeckého kraje z let 1949-1960, která tehdy zahrnovala devět okresů: Broumov, Dvůr Králové nad Labem, Dobruška, Jaroměř, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlaví a Žamberk. Pro oblast jsem převzal v historiografické produkci běžně užívaný název severovýchodní Čechy. Volba padla na tento kout Čech nejen proto, že je mi blízký a důvěrně známý. Jde totiž o oblast národnostně i nábožensky velmi různorodou. Na základě religiozní situace po roce 1945 můžeme rozlišit tři různé oblasti. První z nich je oblast někdejších Sudet, tedy okresy Broumov, Trutnov, Vrchlaví a části okresů Dvůr Králové nad Labem a Žamberk. Po odsunu většiny německého obyvatelstva v letech 1945-1946 bylo pohraničí osídleno nábožensky vlašným obyvatelstvem. Zdejší náboženské poměry byly komplikovány také tím, že církve jen s obtížemi zajišťovaly fungování své organizace. Katolická církev neměla po odchodu německých duchovních dostatek českých kněží, české nekatolické církve zase neměly na tomto území žádnou tradici a musely své struktury budovat „na zelené louce“. Druhou část tvoří okresy Náchod, Jaroměř a někdejší českojazyčné enklávy v okresech Broumov (Policko), Dvůr Králové nad Labem a Trutnov (Úpicko). Pro tuto oblast bylo typické silné zastoupení Církve československé, jedno z nejsilnějších v celém Československu. A konečně je zde třetí oblast, kterou bychom mohli nazvat jako tradičně katolickou. Jednalo se o okresy Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a část okresu Žamberk. Díky této náboženské rozmanitosti nám region severovýchodních Čech nabízí možnost porovnat, jak se v jednotlivých oblastech (sekularizované, nábožensky roztržštěné a tradičně katolické) realizovala církevní politika státu.

Časově jsem téma vymezil roky 1948-1960. Dolní hranicí je komunistický státní převrat v únoru roku 1948, přestože náběhy k proticírkevní politice existovaly již předtím. Rok 1960, který tvoří horní časovou hranici, byl zvolen z několika důvodů. První a hlavní důvod je praktický. V uvedeném roce došlo k rozsáhlé územní reformě, při níž byly zrušeny dosavadní kraje a okresy a vytvořeny větší celky. Královéhradecký kraj se stal součástí východočeského

kraje. Některé okresy byly sloučeny, jiné rozděleny mezi sousední okresy. Rušení některých okresních národních výborů s sebou pochopitelně neslo i redukci vykonavatelů státní církevní politiky, tedy okresních církevních tajemníků. S tím, jak se rozšířily obvody, spravované jednotlivými církevními tajemníky, však paradoxně klesá množství dochované agendy. Dalším důvodem pro rok 1960 je přijetí nové „socialistické“ ústavy, která byla představiteli režimu chápána jako symbolické zakončení jedné etapy, tedy etapy budování socialismu v Československu. Rok 1960 je vzhledem k rozsáhlé prezidentské amnestii chápán také jako jakýsi mezník v perzekuční politice státu, třebaže v případě perzekuce církví a především duchovních to tak zcela neplatilo.

Ve výzkumu jsem mohl navázat na své předchozí práce. Soudobými církevními dějinami se zabývám od roku 2001, kdy jsem obhájil diplomovou práci o osudech Československého Orla po roce 1948. Od té doby jsem publikoval několik dílčích studií a článků (viz přehled v příloze). Výzkum zahrnoval kromě excerptce příslušné literatury především heuristiku a kritiku archivních a tištěných pramenů a pramenů osobní povahy. Byly využity archivní fondy centrálních institucí (Státní úřad pro věci církevní, Ministerstvo školství a kultury, útvary Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti) i regionálních úřadů (církevní oddělení Krajského národního výboru v Hradci Králové a okresních národních výborů). Pro zakladatelské období režimu jsou významné fondy akčních výborů Národní fronty. Naopak spíše výjimečně mohly být využity písemnosti okresního a krajského aparátu KSČ. Několik sond do těchto fondů ukázalo, že církevní agenda je zde dochována velmi torzovitě. K doplnění údajů o soudní perzekuci byly využity spisy justice (soudů a prokuratur). Bylo realizováno též několik pohovorů s pamětníky. Pro obtížnou dostupnost i předpokládanou menší informační hodnotu byly ponechány stranou archiválie církevní provenience.

Nejbohatším zdrojem informací pro tento výzkum byly především dokumenty církevních oddělení krajských a okresních národních výborů. Jmenujme například pravidelné situační zprávy, které okresní církevní tajemníci vypracovávali pro nadřízené instituce nejprve několikrát měsíčně, později pak jednou za měsíc. Tyto zprávy popisovaly situaci v jednotlivých církvích, podávaly výsledek z jednání s duchovními, tlumočily názory, které se šířily mezi věřícími, ale týkaly se též interních záležitostí církevního oddělení, jako byly vztahy církevního tajemníka s vedením ONV. Přestože měly určitou předepsanou strukturu, hlášení jednotlivých církevních tajemníků se velmi lišila podle jejich naturelu. Některá jsou stručná, jiná naopak velmi podrobná, jedna jsou psána strohým úředním jazykem, jiná jsou velmi osobní až důvěrná. Situační zprávy byly zasílány na církevní oddělení KNV, kde je krajský církevní tajemník využil jako podklad pro sestavení vlastní situační zprávy za celý kraj. Při významných událostech (volbách, přihlašování žáků na výuku náboženství) byly sestavovány mimořádné situační zprávy. Podobné situační zprávy zpracovávali také zmocněnci na biskupské konzistoři nebo referentky v internátech pro řeholnice. Archivní fondy těchto institucí obsahují též řadu materiálů kádrového charakteru, významně je zastoupena hospodářská agenda, nejrůznější statistiky (výstupy z církví, počty dětí na výuce náboženství, návštěvnost církevních slavností apod.). Někde se dochovaly dokonce podrobné rozbor situací v jednotlivých farnostech. Využívání těchto pramenů ovšem vyžaduje zevrubnou kritiku. Vytvářeli je ti, jejichž úkolem bylo církve omezovat a kontrolovat. Proto v nich pochopitelně dochází ke zdůrazňování negativních jevů v církvích či k posunům v interpretaci událostí. Výhodou naopak je, že se jednalo vesměs o interní materiál, o kterém jeho tvůrci nepředpokládali, že by se mohl dostat do nepovolaných rukou. Vyjadřovali se v nich zpravidla velmi otevřeně a neměli žádný zájem uvádět záměrně nepravdivé informace. Občas se samozřejmě vyskytnou nespolehlivé údaje, které církevní tajemníci získali zjevně „z druhé ruky“, ale takové případy lze snadno identifikovat.

Daleko větší obezřetnost pak vyžaduje práce s materiály ministerstva vnitra a jemu podřízených bezpečnostních orgánů, které jsou v současné době uloženy v Archivu

bezpečnostních složek. Informace z těchto zdrojů byly využity především pro poznání práce StB v církevním prostředí a dále při sestavování portrétů jednotlivých duchovních. Zatímco v materiálech církevních tajemníků jsou nezaručené zprávy typu „jedna paní povídala“ spíše výjimkou, v agendě StB je musíme očekávat mnohem častěji. To souvisí částečně se způsobem práce obvyklým v tajných službách, kdy se sbírají materiály nejrůznějšího typu a původu a až následně se analyzují. Někdy jdou nepřesnosti a zavádějící informace na vrub nedostatečné znalosti církevního prostředí, v němž se pracovníci StB pohybovali. Samostatnou kapitolu pak samozřejmě představují vyšetřovací protokoly, kde je záměrná manipulace s fakty jasně prokázána. Jejich účelem nebylo odhalit pravý stav věcí, nýbrž dostat vyšetřovanou osobu do vězení nebo od ní získat kompromitující materiály na osoby jiné. Objevují se samozřejmě názory, že materiály StB (zejména svazková agenda) jsou naprosto nehodnověrné a tudíž pro poznání konkrétních událostí nepoužitelné (viz například rozšířená představa o fingovaných podpisech na vázacích aktech agentů). Takové názory však opomíjejí rozsáhlou vnitřní kontrolu, která v StB fungovala, a nerozlišují materiály pro interní potřebu a dokumenty určené jiným institucím (např. již zmíněné vyšetřovací protokoly), kde mohla mít StB zájem zjištěná fakta upravovat.

Obsah a struktura disertační práce

Práce je strukturována tématicky do tří základních okruhů: stát, římskokatolická církev a nekatolické církve. První celek se zaměřuje na státní instituce, které měly v popisu práce realizaci církevní politiky ve sledovaném regionu. Jedná se zejména o církevní oddělení KNV a ONV (tzv. církevní tajemníky), zmocněnce na biskupské konzistoři a aparát Státní bezpečnosti. Dále se výzkum zaměřil na hospodářské ovládnutí církví a na využívání církví k prosazování vlastní politiky. V případě římskokatolické církve je věnována pozornost pokusům ovládnout církev nejprve pomocí tzv. Katolické akce a posléze prostřednictvím diecézního aparátu. Následuje obsáhlá kapitola o duchovních a celé pojednání o katolické církvi uzavírá téma řeholnic a řeholníků. Téma nekatolických církví je otevřeno kapitolou o vztazích mezi církvemi, poté se výzkum zaměřuje na jednotlivé denominace.

1. Stát

Předchůdcem církevních tajemníků byli církevní referenti akčních výborů Národní fronty, ale od podzimu roku 1949 jsou budována církevní oddělení při krajských a okresních národních výborech. Vznik oddělení KNV Hradec Králové provázely personální problémy, ale v roce 1953 do jeho čela přichází zkušený Josef Merta, jemuž se oddělení podařilo stabilizovat. Postavení krajského církevního tajemníka pak posílila ještě reorganizace KNV v roce 1954, kdy bylo oddělení povýšeno na samostatný odbor. Naopak situace okresních církevních tajemníků zůstávala komplikovaná po celé sledované období. Funkcionáři ONV nechovali k jejich práci přílišný respekt, považovali je za nevytížené a často je proto používali na nejrůznější nárazové akce, které s jejich funkcí nesouvisely. Navzdory odporu krajského církevního tajemníka byla tato praxe potvrzena při pozdějších reorganizacích, kdy byla většině okresních církevních tajemníků trvale přidělena další agenda. Není divu, že mnozí z nich se cítili nedocenění a znechuceně odcházeli. V Trutnově se například vystřídalo během necelých šesti let pět církevních tajemníků. Výsledkem vysoké fluktuace bylo další zhoršování situace na církevních odděleních, kde působili nezkušení pracovníci, kteří často neměli pro náročnou práci dostatečné předpoklady. Co se týče jejich vztahu k církvím, při bližším pohledu se většinou nejeví jako fanatičtí ateisté, kteří by se vyžívali v boji proti církvím. Jejich poměr k církvím byl spíše odtažitý než nepřátelský. Byli samozřejmě tací, kteří se v této funkci našli a byli v ní velmi iniciativní. Častěji však neoplývali příliš velkou motivací, vykonávali práci církevního tajemníka laxně a dokonce příliš neprotestovali, když byli vedením ONV převáděni na jiné úkoly. Občas nastávaly situace, kdy se církevní tajemníci ocitli v roli obhájce církví před příliš horlivými

místními funkcionáři.

Specifické postavení v kontrolním aparátu měli zmocněnci na biskupských konzistořích, kteří kontrolovali a do značné míry i řídili chod katolických diecézí. V Hradci Králové byl ustanoven od 18. června 1949 zmocněnec Jan Dolek a po jeho povýšení na Státní úřad pro věci církevní v Praze jej vystřídal Václav Pešek, který předtím působil jako okresní církevní tajemník v Dobrušce. Ve své funkci si Pešek počínal velmi šikovně. Dokázal si získat důvěru biskupa Mořice Píchy a v chodu konzistoře se zorientoval natolik, že byl schopen zastoupit dlouhodobě nepřítomného kancléře.

Svou roli v církevní politice plnila Státní bezpečnost, která měla vlastní specializovaná proticírkevní oddělení. Duchovní, řeholníci i laici tvořili nezanedbatelnou část sledovaných a vyšetřovaných osob. Kromě represivních zásahů proti jednotlivcům se StB snažila prosadit vlastní pohled na církevní politiku. Dlouhodobě například prosazovala zatčení biskupa Mořice Píchy. StB si v církevním prostředí budovala vlastní agenturní síť. Většina z těchto agentů ke spolupráci svolila pravděpodobně pod nátlakem. Obávali se ztráty státního souhlasu, u bývalých vězňů pak svou roli mohl sehrát strach z opětovného uvěznění. Jiné mohla Státní bezpečnost vydírat kvůli morálním pokleskům. Někteří církevní hodnostáři si tímto způsobem pokoušeli pojistit dosavadní funkce. Ojedinělým zjevem mezi agenty je bývalý redemptorista a spisovatel Josef Jelen, který si spolupráci s StB zvolil zcela dobrovolně a cílevědomě, aby zvýšil své šance na vydávání vlastní literární tvorby. Oběti jeho spisovatelské vášně se stali duchovní z Trutnovska. Některé z nich nejprve udal a většinu z nich později dehonestoval ve své románové prvotině Stín katedrály.

Zdánlivě mohutný a výkonný stroj proticírkevního aparátu však měl své limity. Rivalita a překrývání kompetencí mezi jednotlivými složkami státu není sice výlučně nemocí autoritářských a totalitních států, nicméně právě v prostředí, kde neexistuje veřejná kontrola státní moci, dosahuje značných rozměrů. Neshody na provádění církevní politiky panovaly zejména mezi Státním úřadem pro věci církevní a bezpečnostními složkami. Slabým článkem řetězu celého aparátu pak často bývali okresní církevní tajemníci. Nepochopení pro církevní politiku vykazovali také mnozí funkcionáři místních národních výborů a vesnických organizací KSČ, kteří často protestovali proti přeložení či dokonce zatčení oblíbeného duchovního, intervenovali za povolení církevních procesí nebo se osobně angažovali v zajištění bohoslužebných prostor. Z hlediska církevních tajemníků nebyl přijatelný ani opačný případ, kdy místní funkcionáři z vlastní horlivosti dělali církvím naschvály a vyvolávali tak obranné reakce věřících.

Tvůrci církevní politiky si dobře uvědomovali význam hospodářské (ne)závislosti církví. Ještě před rokem 1948 se chystala faktická likvidace historického pozemkového vlastnictví římskokatolické církve, která byla provedena v letech 1949-1950 formou nové pozemkové reformy. Financování církví řešil nový zákon 218/1949 Sb. Katoličtí duchovní na pokyn biskupů proti zákonu podepisovali petice, nakonec jim však nezbylo než z existenčních důvodů na podmínky státu přistoupit a státní plat přijmout. Kromě platů se stát zavázal převzít i věcné náklady církví, v rozporu s vlastními závazky však dotace církvím od poloviny padesátých let neustále snižoval a financování církevní činnosti přesouval na bedra věřících. Nástrojem církevní politiky se stávala i údržba církevních staveb, neboť prostředky a pracovní kapacity na opravy bývaly někdy přidělovány jako odměna za „správný“ postoj duchovního k režimu. Místní úřady či podniky si zase na úkor církve snažily řešit nedostatek bytových i nebytových prostor a často využívaly farní budovy bez řádné smlouvy a bez nájmu. Okresní církevní tajemníci se snažili alespoň některé případy takového svévolného zacházení s církevním majetkem napravit.

Využívání či spíše zneužívání církví státem ve prospěch své politiky patří k dosud spíše opomíjené problematice. Církev spoluúčinkovala při různých kampaních. Jednou z nich byly mírové iniciativy. Církevní představitelé vydávali výzvy a pastýřské listy, které duchovní předčítali z kazatelen. Ti, kteří odmítli, byli vystaveni nátlaku a ostrakizaci. Kuriózní situace

nastala ve Vrchlabí v roce 1951 při kampani pro tzv. Pakt velmocí. Tajný biskup Karel Otčenášek zde odmítl v kostele přednést pastýřský list Mořice Píchy a list byl následně přečten v místním rozhlase. V roce 1954 byly uspořádány první volby od roku 1948. Představitelům KSČ velmi záleželo na tom, aby vyzněly jako masový souhlas obyvatel s politikou strany. Proto byly opět čteny pastýřské listy v kostelích, duchovní byli přemlouváni k návštěvě předvolebních schůzí a žádání o psaní článků do tisku. Proti předchozímu období však již stát ztratil zájem o přímé angažmá duchovních v místní správě, neboť se obával, že duchovní by své funkce využívali ve prospěch vlastní církve. V královéhradeckém kraji se na kandidátky podařilo proniknout pouze sedmi duchovním. Velmi ožehavým se zejména pro katolickou církev stal požadavek, aby duchovní pomáhali při propagaci a zakládání jednotných zemědělských družstev. Duchovní si nechtěli zneprátnit podstatnou část svých věřících, mnozí navíc pocházeli ze zemědělských rodin a sdíleli odpor selského stavu ke kolektivizaci.

2. Římskokatolická církev

Římskokatolickou církev považovali představitelé KSČ za významného politického protivníka, ale v postupu vůči ní neměli zprvu zcela jasno. Po neúspěšném a často přerušovaném jednání s biskupy se pokusili ovládnout církev pomocí tzv. Katolické akce, což byla jakási obdoba akčních výborů z dob únorového převratu. Podobně jako v celém Československu skončila i v severovýchodních Čechách Katolická akce blamáží režimu. Podpořila ji pouze menšina duchovních a věřících, naopak drtivá většina kněží se postavila za biskupy.

Další akce státní moci se zaměřila především proti biskupům, v našem případě proti královéhradeckému biskupovi Píchovi. Hodnocení Mořice Píchy je v dosavadní historiografické produkci zatíženo některými omyly. Do roku 1950 vystupoval jako rozhodný odpůrce nového režimu. Na jaře 1951 složil slib věrnosti a jeho působení v čele diecéze bylo obnoveno. Biskupovo smíření se státem bylo duchovními vnímáno rozporuplně. Nevyhnul se některým kontroverzním rozhodnutím, mezi něž patří zejména suspendování několika duchovních, kteří odmítli přečíst jeho prorežimní pastýřské listy. Po internaci biskupa Píchy v květnu 1950 a následném zatčení jeho sekretáře Rudolfa Rykýře se situace mění. Biskup je stále ochotnější k ústupkům. Na podzim roku 1950 svolil s ustanovením generálního vikáře Ladislava Hronka. Ten se však navzdory svým prorežimním názorům ukázal pro státní politiku jako nepoužitelný. Proto bylo nemyslitelné, aby se stal po smrti Píchy správcem diecéze. Jako kapitulního vikáře si státní moc ještě za života biskupa Píchy vyhlédla Václava Javůrka. Nový kapitulní vikář si na rozdíl od Hronka dokázal získat důvěru duchovních, avšak pro státní aparát nebyl ani Javůrek ideální. Zatímco Hronek byl označován za neschopného, Javůrkovi byla vyčítána nečinnost. Javůrkovy rezignace v roce 1969 využil jeho rival Karel Jonáš, který diecézi spravoval až do pádu komunistického režimu.

Ještě před svou internací na jaře 1950 Mořic Pícha tajně vysvětlil na biskupa vicerektora semináře Karla Otčenáška. Tomu se však náhradní vedení diecéze nepodařilo vybudovat. Po zrušení semináře odešel nejprve do Vrchlabí, avšak již v létě 1951 byl internován a později odsouzen a uvězněn. Po návratu z vězení se snažil zapojit do dění v diecézi, avšak to režim nehodlal tolerovat. Působit mohl jako řadový duchovní v litoměřické diecézi a svého biskupského úřadu se mohl ujmout až po roce 1989.

Hlavním objektem církevní politiky byli duchovní. Jejich evidenci, sledování, přesvědčování a zastrasování byla věnována neustálá pozornost. Často a s úspěchem bylo využíváno překládání duchovních. Do nábožensky živých farností byli dosazováni z hlediska státu vyhovující („pokrokoví“) duchovní, kdežto problematičtí („reakční“) kněží byli odsouváni do religiozně vlažných oblastí. Někdy se to ovšem neobešlo bez komplikací. Přeložení oblíbeného kněze naráželo na odpor věřících a někdy i místních funkcionářů a v některých případech musel státní aparát alespoň dočasně od výměny duchovních ustoupit. „Pokrokoví“ duchovní se do takových

farností zdráhali nastoupit, nebo se po příchodu přizpůsobili poměrům ve farnosti a svou spolupráci s režimem omezili na nutnou míru. Naopak v Sudetech (především v okrese Trutnov) se hromadili „reakční“ duchovní, kteří pak představovali pro státní aparát těžko řešitelný problém. Přeložení duchovního představovala nejmírnější formu perzekuce. Někteří museli odejít z duchovní služby zcela, další byli internováni nebo povoláni k vojenské službě do PTP a jiní zatčeni a odsouzeni. V severovýchodních Čechách se největší vlna zatýkání odehrála v letech 1953 až 1955 a poté v letech 1958 až 1963.

Římskokatolická církev se musela vyrovnávat s velmi nepříjemným důsledkem církevní politiky – hrozivým poklesem počtu duchovních v aktivní službě. Na konci čtyřicátých let působilo v diecézi na 400 duchovních, počátkem šedesátých let to bylo pouze 250. Podíl na tom měly samozřejmě nedobrovolné odchody z duchovní správy kvůli ztrátě státního souhlasu, suspenzi či věznění. Stejně závažné však bylo, že přirozený úbytek duchovních v důsledku úmrtí a odchodů do penze nenahrazoval příchod novokněží. Za tuto situaci si mohla ovšem církev do jisté míry sama. Biskup Pícha původně zakázal zájemcům o kněžství vstup do jednotného semináře. I když později svůj postoj změnil, nedůvěra k pražskému semináři a teologické fakultě v diecézi přetrvávala. Většina duchovních proto zpočátku ignorovala snahy církevních tajemníků o nábor do semináře. Později zřejmě názor změnili, ale to už zase neměl o nové adepty kněžství zájem stát. Následky byly vážné. Duchovní byli přetíženi správou několika farností, k čemuž se přidávalo postupné propouštění laických učitelek náboženství, takže duchovní nyní trávil velké množství času objížděním venkovských škol.

Protože počet katolických duchovních ochotných k otevřené spolupráci s režimem byl zpočátku velmi omezen, snažil se stát tuto skupinu rozšířit. Pod záminkou boje za mír byla založena kněžská organizace. Duchovní v severovýchodních Čechách se zpočátku stavěli k celému projektu velmi nedůvěřivě. Hnutí neprosperovalo ani to, že v jeho čele stál neschopný a neoblíbený generální vikář Ladislav Hronek. Později jej sice vystřídal mnohem obratnější Karel Jonáš, většímu rozvoji tohoto „pseudohnutí“ však bránil laxní postoj kapitulního vikáře Javůrka. Stát se na jedné straně snažil kněze organizovat podle svého, na druhé straně jim velmi ztěžoval pěstování běžných stavovských kontaktů. Neformální setkávání duchovních na trutnovské faře se dokonce stalo jednou z příčin odsouzení kaplana Františka Michálka. Postupem času se proto duchovní účastnili schůzí mírového hnutí bez větších námitek. Byla to jedna z mála příležitostí, jak se stále izolovanější duchovní mohli setkat navzájem. Jejich účast však byla z valné většiny pasivní, případně se snažili převést diskuzi na vyloženě církevní témata. Ti nejodvážnější dokonce využívali tato setkání jako platformu pro kritiku církevní politiky státu. Tím se samozřejmě mírové hnutí míjelo s účelem, kvůli kterému bylo vytvořeno.

Postoj duchovních k režimu se případ od případu lišil, přesto jsem se pokusil stanovit základní čtyři strategie, které si vytvářeli ve vztahu k církevní politice státu. Nejsnáze identifikovatelné jsou dva krajní postoje – kolaborace plojharovského stříhu na straně jedné a otevřený odpor k režimu na straně druhé (rebelové). Mezi kolaboranty, kteří se podobně jako Josef Plojhar vědomě a svobodně rozhodli pro spolupráci s komunistickým státem, můžeme v severovýchodních Čechách zařadit jen velmi malou skupinu kněží. Většina z nich navíc dříve či později odešla mimo diecézi (Josef Beneš, Antonín Veselý, Josef Jelen) nebo se ukázali pro stát jako nepoužitelní (několikrát zmiňovaný Ladislav Hronek, Alois Homola ze Stárkova). Z mladší generace můžeme jmenovat kanovníka Josefa Měšťana. Mnohem početnější je skupina rebelů, zejména v okrese Trutnov. Většina z nich byla odsouzena k trestu odnětí svobody (Jaroslav Malíšek, Rudolf Haluza, Josef Císař, Jaroslav Tyrner, František Michálek, František Resler, Josef Blahník, Petr Štěpánek aj.), někteří byli postiženi „pouze“ ztrátou státního souhlasu (František Xaver Šanc) nebo krátkým zatčením a přeložením (Antonín Kubát). Velká část duchovní zaujala pasivní postoj, nevyhledávala ani spolupráci, ani se nesnažila o odpor. Přesto se ani tomuto „střednímu proudu“ perzekuce nevyhýbala (Alois Voral, Jaroslav Kaněra). Mezi

kolaboranty a „středním proudem“ se nacházeli duchovní, kteří balancovali na hranici mezi nezbytnými ústupky v zájmu církve a otevřenou kolaborací s režimem. Nazval jsem je „artisté“. Jejich balancování často končilo „pádem“ do spolupráce se státem takové povahy, kterou už lze těžko ospravedlnit zájmem církve (Karel Jonáš). Jiní časem svůj aktivismus ve prospěch státu utlumili a zařadili se do pasivní většiny katolických kněží (Jan Šimek). V některých případech lze za prorežimními aktivitami duchovního vystopovat vliv jeho hospodyně – členky KSČ. Stát dokonce učinil krátkodechý pokus hospodyně organizovat.

V severovýchodních Čechách se nacházelo několik mužských řeholních komunit. Mnohé z nich byly postiženy již v době německé okupace, po roce 1945 utrpěly odsunem německých řeholníků a definitivně byly zlikvidovány v roce 1950 při celostátní Akci K. Pouze konvent milosrdných bratří v Novém Městě nad Metují směl působit o rok déle. Církevní politika v severovýchodních Čechách byla v případě mužských řeholních komunit vlastně úspěšná. S jedinou výjimkou se žádnou z řeholních komunit nepodařilo po roce 1989 obnovit.

Jinou strategii musel stát zaujmout k mnohem početnějším komunitám řeholnic. V královéhradecké diecézi jich před rokem 1945 žilo takřka 900. Zásah proti řeholnicím v roce 1950 se v severovýchodních Čechách dotkl prakticky jen školských sester de Notre Dame. Většina řeholnic, které působily ve zdravotnictví a sociálních službách, mohla zůstat. V průběhu padesátých let dokonce přibývá zařízení, která zaměstnávají řeholní sestry. Teprve koncem padesátých let roste tlak na odchod řeholnic ze zdravotnictví. V sociálních službách byly nadále tolerovány, nicméně kvůli úbytku práceschopných řádových sester musely kongregace v této sféře působení omezovat. Péče řeholnic byla vysoce oceňována jak pacienty, tak vedením ústavů i církevními tajemníky. Výtky se týkaly zejména údajných snah řádových sester obracet pacienty na katolickou víru.

V severovýchodních Čechách byly kromě toho soustředěny stovky internovaných sester. Více než 400 jich za velmi svízelných podmínek pobývalo v benediktýnském klášteře v Broumově. Teprve když převzala správu kláštera Česká katolická charita, situace sester se zlepšila. Od roku 1951 byly na Trutnovsku a Broumovsku zřizovány tzv. závodní internáty. O ubytování sester se staraly textilní závody, které je zároveň zaměstnávaly. V internátech severovýchodních Čech žilo až 600 řeholnic. Na závodech byly řeholnice hodnoceny zpravidla jako svědomité pracovnice. Sestry se tak osvědčily jako levná pracovní síla, nicméně představy státu o rychlém rozpadu řeholních komunit se nevyplnily. Těžká práce, šikana ani lákavé nabídky nedokázaly většinu řeholnic přimět k odložení řeholního šatu a odchodu do civilního života, i v obtížných podmínkách se snažily dostát svým řeholním povinnostem. Vytrvale odmítaly vynucované projevy loajality (účast ve volbách), dokonce se v tomto směru vzepřely autoritě biskupa Mořice Píchy. Mnohé z nich se pokoušely využít nuceného pobytu v novém prostředí k misijnímu působení, což církevní tajemníci dokládali stoupající návštěvností bohoslužeb v místech jejich pobytu. Rezistence internovaných komunit představuje v rámci české katolické církve padesátých let pravděpodobně nejmasovější a nejvytrvalejší formu odporu proti státní církevní politice. Během uvolnění církevní politiky v polovině padesátých let se snížila také kontrola nad internovanými řeholnicemi. Závodní internáty nepomohly problém státní správy s ženskými řeholními komunitami vyřešit, naopak se stávaly zdrojem dalších a dalších obtíží. Proto byly tyto internáty postupně likvidovány a sestry odesílány do sociálních a charitních ústavů, kde nebyly tolik na očích veřejnosti. Do života řeholnic zasáhla také Státní bezpečnost a rozhodla se některé z nich exemplárně potrestat.

3. Nekatolické církve

Výzkum se zaměřil na církve, které mohly na území severovýchodních Čech legálně působit. Stranou tedy zůstaly takové církve a náboženská hnutí, které byly po roce 1948 zakázány a činnost mohly obnovit až po roce 1989 - Armáda spásy, Svědkové Jehovovy, mormoni,

spiritisté aj. V nekatolických církvích vládla zpočátku mnohem vstřícnější atmosféra ke komunistickému státu než v církvi katolické. Neviděly v něm nebezpečného protivníka, ale spíše partnera, s kterým je možná koexistence. Stát s nimi provedl jakýsi výměnný obchod. Za projevanou loajalitu si mohly zpočátku zachovat relativně velkou šíři svých aktiv. Církevní představení nadále spravovali své diecéze, neexistovali žádní církevní zmocněnci ani státem iniciovaná organizace duchovních. Jen minimum duchovních muselo pod nátlakem odejít z duchovní služby. V severovýchodních Čechách jsme ve sledovaném období nezaznamenali ani jediné uvěznění nekatolického duchovního. To mnohé nekatolíky vedlo k domněnce, že takový stav potrvá i nadále a proticírkevní tažení bude omezeno jen na katolickou církev. Zásahy do vnitřního života všech církví se však postupem času stávaly stále citelnějšími.

Tuto část práce otevírá téma mezikonfesionálních vztahů. Církev jakoby nebrala v úvahu změnu situace, jaká po roce 1945 a zejména od roku 1948 nastala, a dále pokračovala v nesmyslných konfesionálních půtkách. Nejhorší vztahy panovaly tradičně mezi katolickou a československou církví, nesoulad mezi nekatolickými církvemi se naproti tomu objevoval mnohem méně. Přetahování o bohoslužebné prostory či pohřbívání nekatolíků na farních hřbitovech dávalo státu příležitost, jak zasahovat do jejich záležitostí. Nekatolické církve, které v prvních letech nepocítovaly takový tlak státu, dokonce s jakýmsi uspokojením sledovali potíže katolické církve. Nedělám si ovšem iluze, že by se katolíci chovali jinak, kdyby úlohy byly obrácené. Až po enormním tlaku režimu a zahájení otevřeného boje proti náboženství v roce 1952 si církve začaly více uvědomovat nutnost spolupráce.

Severovýchodní Čechy patřily k oblastem s velmi silným zastoupením Církve československé. Poúnorový režim ji společně s pravoslaviem považoval za nejloajálnější církev. Mnozí duchovní byli členy KSČ, mezi jinými i hradecký biskup Bohumil Skalický. Ne všichni s takovou orientací církve souhlasili, opoziční hlasy se ozývaly například v náchodském okrsku. Po roce 1952 masové výstupy z církve a odhlašování dětí z výuky náboženství ukázaly, jak slabá je identifikace některých věřících z církvi. Mnozí duchovní rozvíjeli intenzivní pastorační aktivity, aby exodus věřících zastavili. Stále častěji mezi nimi zaznívá otevřená kritika státní politiky. Kdysi zcela loajální duchovní z Nového Města nad Metují Josef Kosinka v roce 1957 mluví o církvi jako o „chvostu politiky“. Stát naopak vyvíjí nátlak na odchod nejagilnějších duchovních z dosavadního působiště, koncem padesátých let navíc cíleně snižuje počet duchovních, aby zkomplikoval pastorační péči. Někteří nepohodlní duchovní jsou proto přeloženi, jiní odcházejí sami z církevních služeb do civilního zaměstnání.

Také představitelé Českobratrské církve evangelické se stavěli k poúnorovému režimu příznivě, řada duchovních i členů staršovstev byla zapojena v KSČ. Církevní představitelé velmi dobře uměli pragmaticky využít určitou benevolenci státu ve svůj prospěch. V severovýchodních Čechách se jim během krátkého politického oteplení v roce 1956 například podařilo dosáhnout zřízení několika nových farních sborů. Zdá se, že minoritní tradice i presbyterně-synodní uspořádání usnadňovaly církvi přežití v nepříznivých podmínkách. Větší role laiků v církvi umožňovala zachovat mnohé pastorační aktivity i v době, kdy ve sboru chyběl duchovní.

Poslední kapitola je věnována menším církvím. Jednota bratrská byla státem vnímána jako neproblematická církev. Občasné snahy vyjít ze svého maličkého ghetta a pomocí mimonáboženských akcí se prezentovat před širší veřejností byly rychle a snadno duchovním rozmluveny. Také nepočetné sbory Jednoty českobratrské i baptistů žily svým vlastním životem, zároveň však striktně odmítaly jakékoli požadavky státní moci na veřejnou angažovanost. Problém naopak představovali pro stát adventisté a Křesťanské sbory, jedni pro zanedbávání školní docházky dětí v sobotu, druzí pro neexistující organizační strukturu a tedy obtížnou kontrolovatelnost ze strany státu. Obě náboženské společnosti byly úředně rozpuštěny, avšak státu se nepodařilo jejich činnost zastavit. Roku 1956 byla jejich existence opět legalizována, avšak část věřících nerespektovala dohody ústředí těchto církví se státem. V severovýchodních Čechách například existovala skupina, která záměrně zůstala mimo oficiální struktury

Křesťanských sborů. Roku 1960 byly vůdčí osobnosti této komunity odsouzeny za údajnou protistátní činnost. Pravoslavná církev v severovýchodních Čechách byla složena z josefovské skupiny, jež se utvořila kolem továrníka V. Čerycha již v dobách první republiky, a z několika volyňských rodin, které byly po roce 1945 usídleny v pohraničí. Přestože stát pravoslavné velmi protěžoval, na problémech s ustanovením duchovního v jediné církevní obci v severovýchodních Čechách je patrné, že tato vstřícnost měla své meze.

Závěr

Tato práce si dala za cíl na vybraných událostech a osobách doložit, jakým způsobem se realizovala celostátně určovaná církevní politika v konkrétním prostředí a nakolik se podařilo její cíle naplňovat. Předpoklad, že snazší bude prosadit cíle církevní politiky státu v okresech s menší religiozitou (Sudety), se nepotvrdil. Kupříkladu okres Trutnov, ležící z velké části v Sudetech, byl považován z hlediska církevní politiky za jeden z nejproblematictějších. Naproti tomu okres Dobruška, který vykazoval nejvyšší religiozitu v kraji, byl řazen spíše mezi nábožensky klidné regiony. Stejně tak by se dalo předpokládat, že v okresech s vysokým podílem příslušníků loajální Církve československé bude situace jednodušší. Do této úvahy však nezapadá okres Náchod, považovaný stejně jako Trutnov za problematický region. Můžeme tedy říci, že v každé ze tří oblastí, které jsme si vymezili na začátku (sekularizované Sudety, nábožensky roztržité a tradičně katolické), existovaly jak okresy považované z hlediska církevní politiky státu za velmi problematické (Trutnov, Náchod, Žamberk), tak okresy relativně klidné. Jako podstatné faktory úspěchu či neúspěchu státu v církevní politice na regionální úrovni byly identifikovány pozice okresních církevních tajemníků a osobnosti jednotlivých duchovních. Pozornost byla věnována základním strategiím duchovních a řeholnic při vypořádání se s nároky státu. Poukázáno bylo na rozdílné postoje jednotlivých církví. Jako velmi neúspěšná se církevní politika ukázala v případě ženských řeholí.

Seznam publikací doktoranda

1. Akademické závěrečné práce

Československý Orel a jeho likvidace po únoru 1948 (diplomová práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2001.

Církevní politika KSČ a státu na Trutnovsku v letech 1948-1960 a její dopady na náboženský život obyvatel (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2007.

2. Odborné studie a články

Československý Orel a jeho likvidace po únoru 1948. In: Sborník Katolické teologické fakulty V. Praha 2003, 201-305.

Orelské procesy. In: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. Kostelní Vydří 2002, 183-198.

Ochotnické divadlo ve Rtyni v Podkrkonoší. In: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 2003-2004. Trutnov 2006, 168-207.

Řádové sestry v Trutnově v letech 1951-1956. In: Sborník příspěvků k 85. narozeninám Antonína Justa. Trutnov 2006, 105-116.

Kdo byl kdo v říšské župě Sudety. Biografická příručka A-Ž (spoluautor), Litoměřice 2008 (elektronická publikace).

Rudolf Fiala – vlastivědný pracovník ve Dvoře Králové nad Labem. In: Krkonoše – Podkrkonoší, Supplementum 8. Trutnov 2008, 137-144.

Román Josefa Jelena Stín katedrály. Úctování normalizačního spisovatele s vlastní kněžskou minulostí. In: Teologické texty, 2009, č. 4, 170-176.

Církev v padesátých letech 20. století (se zřetelem k situaci v bývalém okrese Dobruška). In: Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila dne 15. září 2009 v Dobrušce. Dobruška 2009, 143-152.

Církevní politika KSČ a státu na Trutnovsku v letech 1948-1960. In: Krkonoše - Podkrkonoší 9, Trutnov 2009, 103-163.

Situace katolické církve v pohraničí v letech 1948-1960 na příkladu okresu Trutnov. In: Kříž pod rudou hvězdou, České Budějovice 2009, 134-146

7. březen 1953: atentát v Hostinném. In: Krkonoše - Podkrkonoší 20, Trutnov 2012, 241-251.

Církevní politika KSČ v severovýchodních Čechách v letech 1949–1960. In: Petr Kubín (ed.), Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950, Praha 2013, 37-47.

3. Recenze

Jan Kokeš a kol., Rtyň v proměnách staletí 1385-2008, Rtyň v Podkrkonoší 2008. In: Krkonoše – Podkrkonoší 9, Trutnov 2009, 490-491.

90 let Církve československé husitské, Praha 2010. In: Teologické texty, 2010, č. 4, 220-222.

4. Popularizační články (výběr)

„Akce Dopisy“ aneb případ z archivu Státní bezpečnosti. In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků č. 36., Červený Kostelec 2008, 33-34.

Ohlédnutí za životem P. Jana Pazdery - kněze, skautského vůdce a dobrého člověka. (spoluautor Vlastimil Málek) In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků č. 42, Červený Kostelec 2011, 56-58.

Červenokostelecká farnost na počátku padesátých let 20. století. In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků č. 42, Červený Kostelec 2011, 12-13.

Neklidné Vánoce a nešťastný Nový rok 1952 v Litoboři. In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků č. 44, Červený Kostelec 2012, 13-17.

(spoluautor) Červený Kostelec v proměnách času, Červený Kostelec 2013.

O čem vlastně hovoří první písemná zmínka o Kostelci. In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků č. 46, Červený Kostelec 2013, 3.

5. Ostatní

Spolupráce na pořadu Radia Proglas: Královéhradecká diecéze v proměnách času, 8. část (premiéra 26.8.2014). a 9. část (premiéra 23.9.2014).

Příprava výstavy „1945: Rok naděje i zoufalství.“, Státní okresní archiv Trutnov 9. června 2015.

Výčet nejdůležitějších pramenů a literatury

1. Archivní prameny

Národní archiv Praha

fond Státní úřad pro věci církevní Praha (SÚC) 1949-1956

fond Ministerstvo školství a kultury Praha – církevní odbor (MŠK) 1956-1967

fond KSČ – ústřední výbor 1945-1989, Praha

Archiv bezpečnostních složek Praha

fond Objektové svazky (OB) 1948-1990

fond Agenturní svazky (TS) 1948-1991

fond Vyšetřovací spisy (V) 1948-1990

fond Historický fond Státní bezpečnosti (H) 1945-1989

fond Bezpečnostní spisy po roce 1945 (304) 1919-1951

fond Sekretariát Federálního ministerstva vnitra (A 2/1) 1945-1978
fond Sekretariát prvního náměstka ministra vnitra Jana Záruby (A9) 1949-1968
fond Krajská správa Státní bezpečnosti Hradec Králové (B5) 1945-1990

Státní oblastní archiv Zámorsk

fond Krajský národní výbor Hradec Králové (KNV H. Králové) 1949-1960
fond Národní fronta – krajský akční výbor Hradec Králové (KV NF H. Králové) 1948-1954
fond KSČ – krajský výbor Hradec Králové (KV KSČ H. Králové) 1945-1990

Státní okresní archiv Náchod

fond Okresní národní výbor Náchod II (ONV Náchod) 1945-1990

Státní okresní archiv Trutnov

fond Okresní národní výbor Dvůr Králové nad Labem (ONV D. Králové) 1945-1960
fond Okresní národní výbor Trutnov (ONV Trutnov) 1945-1990
fond Okresní národní výbor Vrchlábí (ONV Vrchlábí) 1945-1960
fond Národní fronta – okresní výbor Trutnov (OV NF Trutnov) 1948-1990
fond KSČ – okresní výbor Trutnov (OV KSČ Trutnov) 1945-1990
fond Okresní soud Trutnov (OS Trutnov) 1850-2003
fond Okresní prokuratura Trutnov (OP Trutnov) 1949-1994
fond Okresní prokuratura Vrchlábí (OP Vrchlábí) 1949-1960

Archiv Pravoslavné církevní obce v Hradci Králové

Kronika veřejné pravoslavné kaple sv. Jiljí v Josefově z let 1932-1966. Dostupná na http://pravoslavnik.cz/dejiny/kronika_jilji.html.

2. Tištěné prameny

Acta curiae episcopalis reginae-gradecensis 1945-1949.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos reginae-gradecensis 1936. Hradec Králové 1936.

Catalogus dioeceseos reginae gradecensis 1943. Hradec Králové 1943.

Církevní zřízení, řád pro kazatele, volební řád usnesené XI. synodem Českobratrské církve evangelické v Praze 31. října 1953. Praha 1954

Katalog královéhradecké diecéze ke dni 15.12.2005. Hradec Králové 2005.

Oběžníky Biskupské konzistoře v Hradci Králové.

Pochodeň. Orgán KV KSČ v Hradci Králové.

Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1947. Hradec Králové 1947.
Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1949. Hradec Králové 1949.
Schematismus diecéze královéhradecké 1970. Hradec Králové 1970.
Schematismus diecéze královéhradecké 1977. Hradec Králové 1977.
Schematismus královéhradecké diecéze Církve československé husitské. Hradec Králové 1985.
Statistická ročenka Československé socialistické republiky 1964. Praha 1964.
Statistický lexikon obcí v zemi České. Praha 1934.

3. Literatura

Lubomír BALCAR / Viktor HÁJEK / Miloš ŠOUREK / B. VALEŠ: Církev v proměnách času. Sborník k 50. výročí spojení československé církve evangelické. Praha 1969.
Stanislav BALÍK / Jiří HANUŠ: Katolická církev v Československu 1945-1990. Brno 2007.
Stanislav BALÍK / Jiří HANUŠ: Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země. Brno 2012.
Michal BARNOVSKÝ: Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1950. In: Soudobé dějiny 2-3, Praha 2001, 312-331.
Zdeněk BOHÁČ: Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří 1999.
BROŽ 2002 — Miroslav BROŽ (ed.): Církev v proměnách času 1969-1999. Sborník Českobratrské církve evangelické. Praha 2002.
Marie BULÍNOVÁ / Milena JANIŠOVÁ / Karel KAPLAN: Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Brno 1994
Milan M. BUBEN: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů. Praha 2000
Jana CROŮ: Královéhradečtí biskupové a jejich rezidence. Hradec Králové 2014.
Jaroslav CUHRA: KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989). In: Soudobé dějiny 2-3, 2001, 267-293.
Jaroslav CUHRA: Československo-vatikánská jednání 1968-1989. Praha 2001.
Jan DOBEŠ: J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka? In: Pavel MAREK / Jiří HANUŠ (eds.): Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno 2006, 462-473.
Jiřina DVOŘÁKOVÁ: Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek). Praha 2007.
Jan EJEM: Církev adventistů sedmého dne. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 130-136.
Pavel FILIPI: Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. Brno 1998.
Jan FROLÍK: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací 2, Praha 1991, 447-510
Jan FROLÍK: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací 2, Praha 2002, 371-520
Petra GABRIELOVÁ: Vyšetřování zaměstnanců Státního úřadu pro věci církevní v souvislosti s

- akcí VK – vyklízení klášterů. In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950. Praha 2013, 83-93.
- Jiří HANUŠ: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století. Brno 2005.
- Jiří HANUŠ: Tradice českého katolicismu ve 20. století. Brno 2005.
- Tomáš HEMZA: Náboženské sekty v Československu v 50. letech 20. století (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2012.
- Jaroslav HRDLIČKA: Život a dílo prof. Františka Kováře. Brno 2007.
- Jaroslav HRDLIČKA: Patriarcha Dr. Miroslav Novák. Život mezi svastikou a rudou hvězdou. Brno 2010.
- Philippe CHENAUX: Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Praha 2012.
- Pavol JAKUBČIN: Pastieri v osídlach moci. Komunistický režim a katolíci kňazi na Slovensku v rokoch 1948-1968. Bratislava 2012.
- Martin JINDRA: Strážci lidskosti. Dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948. Praha 2007.
- Martin JINDRA: Církev československá (husitská) v období komunistické totality. In: 90 let církve československé husitské. Praha 2010, 91-116.
- Martin JINDRA: Perzekuce Církve československé (husitské) po únoru 1948. In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950. Praha 2013, 94-109.
- Vojtěch KÁBRT: Církevní rozkol a vznik československé církve na pomezí Podkrkonoší a Podorlicka se zaměřením na období 1920-1930. In: Počátky církve československé v severovýchodních Čechách 1920-1925, Hradec Králové 2008, 7-133.
- Kamínky 1. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2000.
- Kamínky 2. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2000.
- Kamínky 3. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2001.
- Kamínky 4. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2002.
- Kamínky 5. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2005.
- Karel KAPLAN: Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Brno 1993.
- Karel KAPLAN: Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956. Brno 1999.
- Karel KAPLAN: Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973. Brno 2001.
- Karel KAPLAN: Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktury moci. Brno 2002.
- Karel KAPLAN: Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956. Brno 2005.
- Karel KAPLAN: Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956-1968. Brno 2008.

- Karel KAPLAN: Národní fronta 1948-1960. Praha 2012.
- František KOUDELKA: Státní bezpečnost 1954-1968 (Základní údaje). Praha 1993.
- Tomáš Kudláček: Kongrua a platy duchovních. In: Slovník veřejného práva československého II, Brno 1929, 292-317.
- Jan KUKLÍK a kolektiv: Vývoj československého práva 1945-1989. Praha 2009.
- Jiří LOUDA: Evangelíci. In: Krkonoše. Příroda, historie, život. Praha 2007, 531-534.
- Jiří MACH: Církev bratrská. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 99-108.
- Hans MAIER: Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství. Brno 1999.
- Pavel MAREK / Volodymyr Bureha: Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Brno 2008.
- Pavel MAREK: Pravoslaví. In: Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010, 237-260.
- Jiří MATĚJKA: Československá církev evangelická. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 85-98.
- Ondřej MATĚJKA: „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. In: Soudobé dějiny 2-3/2007. Praha 2007, 305-340.
- Zdeněk R. NEŠPOR: Evangelické církve. In: Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010, 116-168.
- Zdeněk R. NEŠPOR: Malé / svobodné protestantské církve. In: Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010, 212-236.
- Vojtěch NOVOTNÝ: Katolická teologická fakulta 1939-1990. Praha 2007.
- Anastáz OPASEK: Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera. Praha 1997.
- Martin PAUKRT: Diecézní katolická charita Hradec Králové. Vznik a vývoj charitní organizace ve východních Čechách. In: Sborník prací východočeských archivů 10, Zámorsk 2005, 75-87.
- Michal PEHR a kol.: Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha 2007.
- Jan PEŠEK / Michal BARNOVSKÝ: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953. Bratislava 1997.
- Jan PEŠEK / Michal BARNOVSKÝ: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970. Bratislava 1999.
- Tomáš PETRÁČEK: Čas vznikání a čas zanikání. Několik poznámek k minulosti ženských řeholních kongregací na území diecéze královéhradecké a vůbec. In: In Spiritu Veritatis. Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP. Praha 2008, 539-561.
- Tomáš PETRÁČEK: Několik poznámek k problematice kněží a totalitní státní moci v historickém kontextu. In: SALVE 1, 2011, 7-16.
- Tomáš PETRÁČEK: Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa. Ostrava 2013.
- Jiří PIŠKULA: Dějiny adventizmu sedmého dne v českých zemích (1890-1989) (dizertační práce na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2007.

- Jiří PIŠKULA: Státní úřad pro věci církevní 1949-1956. In: Církevní dějiny 4, 2009, 65-73.
- Jaroslav PLEVA: Jednota bratrská. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 109-116.
- Vlastimil POSPÍŠIL: 100 let baptistické práce v Čechách a na Moravě. In: 100 let života víry. Jubilejní sborník Bratrské jednoty baptistů v ČSSR. Praha 1989, 75-82.
- Adolf RÁZEK: Exkomunikační dekrety. In: Securitas imperii 11, Praha 2005, 135-389.
- Martin RECHTORIK: Státní dohled na Biskupství královéhradeckém 1949-1956 aneb spolupracoval Mořic Pícha s totalitním režimem? (příspěvek pro konferenci Univerzity Hradec Králové České, Slovenské a Československé dějiny VIII, Hradec Králové 2013).
- Tomáš STANĚK: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha 2005.
- Jan STRÍBRNÝ: Církev a náboženský život za nacistické okupace. In: Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Dobruška 2009, 93-142.
- Marie Františka SŮSENBEKOVÁ: Stručný nástin Kongregace sester sv. Hedviky v českých zemích (bakalářská práce). Olomouc 2005.
- Bohumil SVOBODA: Víra je můj pevný hrad. Rozhovory s arcibiskupem Karlem Otčenáškem a jeho přáteli. Praha 2004.
- Jaroslav ŠEBEK: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno 2005.
- Ludmila ŠTĚPÁNOVÁ: Řádové sestry v n. p. Veba Broumov. In: Dissertationes historicae 1, Hradec Králové 1993, 173-175.
- Ludmila ŠTĚPÁNOVÁ: Řádové sestry v n. p. Veba Broumov podruhé. In: Východočeské listy historické 17 – 18, Hradec Králové 2001, 417-420.
- Jaroslav ŠŮLA: Správní vývoj římskokatolické církve a jejích institucí na území stávajícího královéhradeckého okresu. In: Královéhradecko 2, Hradec Králové 2005, 101-169.
- Petr TESAŘ: Ženské řehole v období totality. In: Vojtěch VLČEK (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948-1989). Olomouc 2005, 19-58.
- Boris TITZL: Podpisové akce „za mír“ 1950 a 1951. In: Securitas imperii 7, Praha 2001, 97-169.
- Jiří Rajmund TRETERA: Církevní právo. Praha 1993
- Michal VALENČÍK: Ohrožené památky. Kostely, kaple a kapličky v České republice. Praha 2006.
- Václav VAŠKO: Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950. Kostelní Vydří 2004.
- Václav VAŠKO: Dům na skále 2. Církev bojující. 1950 – květen 1960. Kostelní Vydří 2007.
- Václav VAŠKO: Dům na skále 2. Církev vězněná. 1950 – 1960. Kostelní Vydří 2008.
- Vojtěch VLČEK: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964. Olomouc 2004.
- Vojtěch VLČEK: Procesy s řeholnicemi v 50. letech. In: Ženské řehole za komunismu. Olomouc 2005, 59-91.

Resumé

Kirchenpolitik der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und des Staates in Nordostböhmen in den Jahren 1948-1960

Die enge Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei bestimmte die aktuelle Form der Kirchenpolitik, wofür auf zentraler Ebene die Verantwortung vor allem das Amt Státní úřad pro věci církevní (in Übersetzung Staatsamt für Kirchenwesen) und danach seine Nachfolgeinstitution am Ministerium für Schulwesen und Kultur trugen. In den Regionen richteten sich jedoch die Parteifunktionäre und Mitarbeiter des Staatsapparats oftmals nicht nach der offiziellen Linie und regelten das Kirchenthema nach eigener Auffassung. Manche waren begehrt, gegen die Glaubensgemeinschaften radikaler einzugreifen. Andere waren dagegen bestrebt den Kirchen eher zu helfen, intervenierten zugunsten von versetzten oder gefangenen Geistlichen, urgieren Kirchenreparaturen oder halfen zum Beispiel bei der Organisation von kirchlichen Feierlichkeiten. Die Effektivität des ganzen Systems, das die Kirchen kontrollieren und überwachen sollte, beeinträchtigte sowie das undisziplinierte Verhalten einzelner Funktionäre, als auch die schlechte Koordinierung und sogar die Rivalität zwischen verschiedenen Bestandteilen des Staats-, Partei- und Sicherheitsapparats. Eine Schwachstelle des Systems, das die Glaubensgemeinschaften kontrollieren und gleichschalten sollte, stellten oft die sog. Bezirks-Kirchensekretäre dar. Ihre oftmalige Fluktuation, ungenügende Voraussetzungen zu einer ziemlich anstrengenden Arbeit und Überlastung mit weiteren Verpflichtungen, die mit dieser Funktion nicht zusammenhingen, hatten eine niedrige Arbeitseffektivität zur Folge. Die Bezirks-Kirchensekretäre selbst erscheinen bei näherer Betrachtung nicht als fanatische Atheisten, die im Kampf gegen die Glaubensgemeinschaften in ihrem Element wären. Ihre Beziehung zu den Glaubensgemeinschaften war eher lau als feindlich.

Die römisch-katholische Kirche wurde vom Regime als schwerwiegender politischer Feind betrachtet. Deshalb gab man sich zu ihrer Neutralisierung viel Mühe. Nach dem ungelungenen Versuch die Kirche mit Hilfe der Pseudobewegung „Katolická akce“ („Katholische Aktion“) zu beherrschen wurden die katholischen Bischöfe isoliert und das Diözesanapparat durch einen eingesetzten Beamten kontrolliert. Der Königgrätzer Bischof Mořic Pícha stimmte nach mehrmonatiger Internierung der Zusammenarbeit mit dem Staat zu. Die Ersatzverwaltung der Diözese an der Spitze mit dem Geheimbischof Karel Otčenášek gelang es nicht zu realisieren und Bischof Otčenášek mit seinen Mitarbeitern wurde eingesperrt. Nach dem Tode von Mořic Pícha blieb der Bischofstuhl bis 1990 unbesetzt und die Diözese verwalteten die Kapitularkvikare.

Der Staat war sich bewusst, mit welcher Autorität in der Regel die katholischen Geistlichen im Kreise ihrer Gläubigen verfügen. Deshalb bespitzelte er die Geistlichen, klassifizierte sie nach ihrer Beziehung zum Regime, die Kollaborierenden belohnte er und die „Ungehorsamen“ bestrafte er. In bedeutende Pfarreien wurden „verlässliche“ Geistliche eingesetzt, während die „unverlässlichen“ im besseren Fall auf die Peripherie versetzt wurden, im schlimmeren Fall wurden sie aus der geistlichen Verwaltung verdrängt oder kamen sogar ins Gefängnis. Dieses System hatte jedoch auch seine Mängel – die Gläubigen (und manchmal auch sogar die örtlichen Funktionäre) protestierten nicht selten gegen den Weggang des beliebten Geistlichen und die „fortschrittlichen“ Geistlichen weigerten sich in solchen Pfarreien anzutreten oder passten sich nach dem Einsatz den Verhältnissen in der Pfarrei an und ihre Zusammenarbeit mit dem Regime beschränkten sie auf das nötige Maß. Dagegen im Sudetenland (besonders im Bezirk Trutnov/Trautenau) häuften sich „reaktionäre“ Geistliche an, die dann für den Staatsapparat ein schwer lösbares Problem darstellten.

Die offene Kollaboration war unter den Geistlichen in der Diözese am Anfang vereinzelt, denn es bedeutete sich gegen die Autorität des Bischofs zu stellen. Diese Kollaborateure verließen entweder die Diözese und bekleideten lukrativere Posten (Josef Beneš, Antonín

Veselý), oder erwiesen sich für das Regime als unbrauchbar (Generalvikar Ladislav Hronek). Nach und nach setzt sich ein anderer Typ der Kollaboration durch, der bestrebt war, den Vorteil der Kirche mit unerlässlichen Opfertugenden der Staatsmacht zu kombinieren. Ein Beispiel bot Bischof Pícha selbst. Es zeigte sich jedoch, dass es in dieser Position zwischen der Kirchentreue und der Loyalität zum Staat nicht einfach ist Balance zu halten. Sehr oft rutschten diese Priester mit der Zeit zum reinen Opportunismus ab und unter dem Deckmantel der Kirche nützlich zu sein beehrten sie eher eigene Vorteile (Karel Jonáš). Es kamen jedoch auch umgekehrte Fälle vor, wo der „fortschrittliche“ Geistliche letztendlich die Zusammenarbeit mit dem Staat auf das unerlässlichste Minimum einschränkte und sich der passiven Mehrheit zuwandte. Der Staat war natürlich bestrebt die Gruppe der zusammenarbeitenden katholischen Geistlichen zu erweitern. Unter dem Schleier des Friedenkampfes wurde eine Priesterorganisation gegründet. Die Geistlichen in Nordostböhmen waren am Anfang zum ganzen Projekt sehr misstrauisch. Der Bewegung kam auch nicht zu Gunsten, dass am Anfang an deren Spitze der völlig unfähige und unbeliebte Generalvikar Ladislav Hronek stand. Später wechselte ihn zwar der weitaus gewandtere Karel Jonáš ab, einer größeren Entfaltung der Organisation hinderte jedoch das laxer Verhalten des Vikars Javůrek. Nach und nach nahmen die Geistlichen an den Versammlungen der Friedensbewegung ohne größere Einwendungen teil. Es war eine der wenigen Gelegenheiten, wie sich die immer mehr und mehr isolierten Geistlichen miteinander treffen konnten. Ihre Teilnahme war jedoch mit überwiegender Mehrheit passiv, gegebenenfalls waren sie bestrebt die Diskussion auf ausgesprochen kirchliche Themen zu orientieren. Die mutigsten nutzten sogar diese Zusammenkünfte als Plattform zur Kritik der staatlichen Kirchenpolitik. Damit aber geriet natürlich die Friedensbewegung auf einen Abweg, wozu sie nicht bestimmt war.

In der katholischen Kirche können wir in dem ersten Zeitraum einen massenhaften Widerstand gegen die Bestrebungen des Staates verzeichnen, die Kirche einzuschränken. Durch die Isolierung der Bischöfe und die Verfolgung der Geistlichen gelang es diesen Widerstand zu brechen. Nach 1949 war der kirchliche Widerstand eine Angelegenheit von Einzelpersonen. Es bestand jedoch eine Ausnahme – die Ordensschwester. Ein Teil der Frauenorden wurde aus ihren Wirkungsorten vertrieben und in zentralisierenden Klöstern und Betriebsinternaten im Gebiet von Trutnov/Trautenau und Broumov/Braunau untergebracht. Diese weiblichen Ordensgemeinschaften erwiesen einen bewunderungswerten Zusammenhalt. Fortdauernd lehnten sie ab die Pflichtäußerungen der Loyalität (Wahlen) zu akzeptieren und in schweren Bedingungen waren sie bestrebt ihren Ordenspflichten nachzukommen. Die schwere Arbeit, Schikanen und lockende Angebote bewegten die meisten Ordensschwester nicht dazu, dass sie die Gemeinschaft verlassen und ins Zivilleben gehen.

Die nichtkatholischen Glaubensgemeinschaften betrachteten am Anfang den kommunistischen Staat nicht als gefährlichen Gegner, sondern eher als Partner, mit dem eine Koexistenz möglich ist. Der Staat machte mit ihnen einen gewissen Kuhhandel. Für die erwiesene Loyalität konnten sie sich am Anfang eine relativ breite Palette ihrer Aktivitäten beibehalten. Die Kirchenrepräsentanten verwalteten weiterhin ihre Diözesen, es gab weder keine kirchlichen Bevollmächtigten, noch eine vom Staat initiierte Organisation von Geistlichen. Nur ein Minimum von Geistlichen musste unter Druck den geistlichen Dienst verlassen. In Nordostböhmen verzeichneten wir im verfolgten Zeitraum nicht einen einzigen gefangen gehaltenen nichtkatholischen Geistlichen. Dies führte viele Nichtkatholiken zu der Auffassung, dass ein solcher Zustand auch weiterhin dauern wird und der Zug gegen die Kirche nur auf den katholischen Glauben bezogen bleibt. Eingriffe in das innerliche Leben aller Konfessionen waren jedoch mit der Zeit immer häufiger. Einen bestimmten Wandel bedeutet der Anfang der atheistischen Kampagne am Umbruch der Jahre 1952 und 1953. Die nichtkatholischen Glaubensgemeinschaften betraf spürbar vor allem die Einschränkung des Religionsunterrichtes an den Schulen. Es ist kein Wunder, dass in den nichtkatholischen Konfessionsgemeinden die Kritik an der Staatspolitik zunimmt. Der Geistliche der Tschechoslowakischen Kirche Josef

Kosinka spricht im Jahre 1957 über die Kirche als über den „Schweif der Politik“. Die Tagung der Brüdergemeine im darauf folgenden Jahr lehnt die im Voraus genehmigte Kandidatenliste der Kirchenführung ab. Einigen Nichtkatholiken dauerte es jedoch noch eine gewisse Zeit, bis sie sich bewusst waren, dass sich alle Glaubensgemeinschaften auf einem Schiff befinden. Sie verheimlichten jedoch nicht die Enttäuschung, dass sie auf einmal der Staat mit den katholischen „Reaktionären“ in „einen Sack steckt“. Sie begriffen noch nicht, dass ihre bis dahin zugesprochenen Vorteile von der Applikation der bekannten Taktik „teile und herrsche“ hervorgehen.

Anotace v českém jazyce

Předkládaná práce sleduje vývoj a formy církevní politiky státu v rámci regionu severovýchodní Čechy, jehož územní rozsah vymezuje tehdejšími politickými okresy Vrchlabí, Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Náchod, Broumov, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. Analyzuje roli jednotlivých státních institucí a bezpečnostních složek, pozornost věnuje zejména roli pracovníků církevních oddělení národních výborů (tzv. církevních tajemníků). Všímá si oscilace církevní politiky mezi umírněným a radikálním postojem i limitů zdánlivě všemocné státně-stranické mašinerie. Popisuje protikladné zájmy jednotlivých aktérů (stranických funkcionářů, státních úředníků, členů Státní bezpečnosti), které často snižovaly efektivitu církevního dozoru nad církvemi. Kromě všudypřítomné perzekuce (věznění duchovních, likvidace církevních řádů, nucené nasazení řeholnic do továren) je věnována pozornost také tématům v dosavadní literatuře méně frekventovaným: ekonomickému ovládnutí církví, využívání církevních struktur k zajištění loajality občanů (účast ve volbách) či propagaci státní politiky (kolektivizace) na církevní půdě. Práce dále zkoumá reakci jednotlivých církví na státní politiku a popisuje, jaké strategie a postoje zaujímalí církevní představitelé (např. katolický biskup Mořic Pícha), duchovní, řeholníci a řeholnice. Sledován je i vliv státní politiky na vztahy mezi církvemi.

Klíčová slova

Severovýchodní Čechy, církev katolická, církve nekatolické, řády církevní, duchovní, KSČ, perzekuce

Anotace v anglickém jazyce

The presented thesis surveys the development and forms of religious policy of the state in the region of North-East Bohemia, which spanned the former political districts Vrchlabí, Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Náchod, Broumov, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou and Žamberk. The study analyzes the role of the individual state institutions and security forces, in particular it pays attention to the role of the Church Departments at the National Committees (i.e. the Secretaries of Church Affairs). It notes oscillations of church policy between moderate and radical stance and the limits of the seemingly omnipotent state-party machine. It describes the opposing interests of the individual stakeholders (party officials, government officials, members of the police force), which often reduced the effectiveness of supervision above churches. In addition to the pervasive persecution (imprisonment of priests, destruction of religious orders, forced labor of nuns in factories), we pay attention to the themes that are not so frequent in literature: economic control above churches, use of church structures to ensure the loyalty of citizens (participation in elections) or promotion of state policy (collectivization) on church land. The thesis also examines the response of individual churches to the state policy and describes the strategies and positions held by church leaders (eg. catholic bishop Mořic Pícha), priests, monks and nuns. We also study the influence of government policy on relations among individual churches.

Klíčová slova

North-East Bohemia, catholic church, non-catholic churches, church orders, priests, the Communist Party of Czechoslovakia, persecuting